

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.26>

ОХРИМЕНКО І.М., БАЗАЛУК Е.О.

**АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ
ЩОДО НАДАННЯ ЗАХИСТУ І ДОПОМОГИ ЖІНКАМ ТА ДІВЧАТАМ,
ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

**ANALYSIS OF INTERNATIONAL STANDARDS
FOR PROVIDING PROTECTION AND ASSISTANCE TO WOMEN
AND GIRLS VICTIMS OF VIOLENCE DURING ARMED CONFLICT**

У статті досліджується та аналізується сучасна міжнародна база нормативно-правових актів, що заклала міжнародні стандарти допомоги і захисту жінкам та дівчатам від насильства під час збройних конфліктів. Констатовано, що міжнародні стандарти за своєю суттю покликанні забезпечити повагу до елементарних принципів гуманності та людської гідності по відношенню до всіх людей. Вони є надзвичайно гнучкими і здатними враховувати нові події та зміни в суспільстві, таким чином, надаючи широкі можливості для прийняття інклюзивних норм. За юридичною силою які є обов'язковими (жорстке право) та необов'язковими (м'яке право). Визначено, що найважливішим фундаментальним положенням, що є спільним для чотирьох Женевських конвенцій – це принцип гуманного поводження. Воно служить для захисту гідності всіх людей, а отже захищає їх від будь-якого виду насильства і, таким чином, створює основу для інших, більш конкретних гарантій. Проаналізовано інституція ООН – Мандат Спеціального доповідача по питанню щодо насильства у відношенні жінок, який є першим незалежним механізмом захисту прав жінок від насильства, що стало важливим кроком в історії глобального жіночого руху за свої права. Зроблено висновок, що міжнародна спільнота визнає важливість вирішення унікальних проблем, з якими стикаються жінки та дівчата в ситуаціях збройних конфліктів, і прагне сприяти їх захисту та розширенню прав і можливостей. Потреби жінок та дівчат як під час конфлікту, так і в постконфліктних контекстах є різноманітними, оскільки вони не утворюють однорідну групу. Тому необхідні чіткі, зрозумілі та інклюзивні міжнародні стандарти для вирішення проблем такої вразливої групи населення як жінки і діти.

Ключові слова: збройний конфлікт, міжнародні стандарти, міжнародне гуманітарне право, насильство, постраждалі жінки і дівчата, гендерна рівність, гендерно-обумовлене насильство.

The article examines and analyzes the modern international base of normative and legal acts, which established international standards for assistance and protection of women and girls from violence during armed conflicts. It has been established that international standards, in their essence, are intended to ensure respect for the elementary principles of humanity and human dignity in relation to all people. They are extremely flexible and able to take into account new events and changes in society, thus providing

© ОХРИМЕНКО І.М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юридичної психології (Національна академія внутрішніх справ)

© БАЗАЛУК Е.О. – аспірантка (Науково-дослідний інститут публічного права)

ample opportunities for the adoption of inclusive norms. Which are legally binding (hard law) and non-binding (soft law). It was determined that the most important fundamental provision common to the four Geneva Conventions is the principle of humane treatment. It serves to protect the dignity of all people, and therefore protects them from any kind of violence and thus creates the basis for other, more specific guarantees. The UN institution is analyzed – the Mandate of the Special Rapporteur on the issue of violence against women, which is the first independent mechanism for protecting women's rights from violence, which became an important step in the history of the global women's movement for their rights. It is concluded that the international community recognizes the importance of addressing the unique challenges faced by women and girls in situations of armed conflict and seeks to promote their protection and empowerment. The needs of women and girls in both conflict and post-conflict contexts are diverse as they do not form a homogenous group. Therefore, clear, understandable and inclusive international standards are needed to solve the problems of such a vulnerable population group as women and children.

Key words: *armed conflict, international standards, international humanitarian law, violence, affected women and girls, gender equality, gender-based violence.*

Вступ. Сьогодні в світі створена доволі потужна база нормативно-правових актів, що заклали міжнародні стандарти допомоги і захисту жінкам та дівчатам від насильства під час збройних конфліктів. До неї входять наступні документи: Загальна декларація прав людини (1948) про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами (1949) [3]; Конвенція про згоду на шлюб, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбів (1962) [4]; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) [5]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966) [6]; Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних ситуаціях і збройних конфліктах (1974) [7]; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (1977) [8]; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) [9]; Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок (1993) [10]; Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1999) [11]; Конвенція про права дитини (1989) [12]; Загальні рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1992 [13], 2013 [14], 2017 [15]; Рекомендовані принципи та настанови щодо прав людини та торгівлі людьми: E/2002/68/Add.1 (2002) [16].

Також існує низка міжнародних конференцій та регіональних нормативно-правових актів, що встановлюють стандарти зазначеної допомоги і захисту, наведемо деякі з них: Всесвітня конференція Міжнародного року жінок (Мехіко, 1975) [17]; Всесвітня конференція проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості (Дурбан, 2001) [18]; Резолюція Рада Безпеки ООН (S/RES/1325) про жінок, мир і безпеку (2000) [19]; Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція, 2011) [20].

Увесь масив нормативно-правових актів щодо допомоги і захисту жінок і дівчат під час збройного конфлікту входять до Міжнародного гуманітарного права, Міжнародного права з прав людини та Міжнародне кримінальне право, міжнародні правові рамки можна розрізнити за юридичною силою: чи є вони обов'язковими для виконання чи ні. За вказаним критерієм існує «жорстке право», яке є юридично обов'язковим для держав (наприклад, міжнародні договори та конвенції з прав людини, резолюції Ради Безпеки ООН), і «м'яке право», яке не є обов'язковим і відображає політичні та важливі моральні зобов'язання держав (наприклад, плани дій, декларації) [21; 22, с. 9]. Не зважаючи на казані відмінності міжнародні стандарти за своєю суттю покликані забезпечити повагу до елементарних принципів гуманності та людської гідності по відношенню до всіх людей. Вони є надзвичайно гнучкими і здатними враховувати нові події та зміни в суспільстві, таким чином, надаючи широкі можливості для прийняття інклюзивних норм.

Зрозуміло, що в рамках однієї статті неможливо проаналізувати усю нормативно-правову базу, що встановлює міжнародні стандарти допомоги і захисту жінкам та дівчатам постраждалим від насильства під час збройного конфлікту, зупинимось на деяких з них.

Таким чином, **метою статті** є аналіз сучасних міжнародних стандартів щодо надання допомоги і захисту жінкам і дівчатам постраждалим від насильства під час збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне гуманітарне право давно визнає та бере до уваги особливі ризики, з якими стикаються жінки та дівчата в ситуаціях збройного конфлікту. Першим кроком у цьому процесі було прийняття чотирьох Женевських конвенцій у 1949 році. Вони включали положення про запровадження мінімальних стандартів гуманності, які, як сподівалися, будуть дотримуватись у майбутніх неміжнародних конфліктах. Щоб «розвинути та доповнити» ці стандарти, у 1977 році було прийнято Додатковий протокол II до Женевських конвенцій.

Найважливішим фундаментальним положенням, що є спільним для чотирьох Женевських конвенцій – це принцип гуманного поводження. Воно служить для захисту гідності всіх людей, а отже захищає їх від будь-якого виду насильства і, таким чином, створює основу для інших, більш конкретних гарантій.

Так, стаття 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими встановлює, що «особи, які не беруть активної участі у військових діях... за будь-яких обставин повинні мати гуманне поводження» [23]. Абсолютний характер цього положення не залишає сумнівів у тому, що жодні причини чи обставини не можуть виправдати поводження, яке виходить за межі «мінімального стандарту» гуманності, тоді як точне значення самого терміну «гуманне поводження» має визначатися в кожному конкретному випадку [24]. Стаття 3 також перераховує низку явних заборон, які надають додаткового змісту основним гарантіям, що пропонуються для допомоги і захисту жінкам і дівчатам в умовах збройного конфлікту. До них, зокрема, належать заборона щодо будь-якого насильства, жорстокого та іншого нелюдського поводження, посягання на особисту гідність [23]. І хоча норми Женевських конвенцій є загальними для всіх осіб незалежно від статі, як зазначають фахівці [25] необхідно враховувати також взаємозв'язок між статтю, порушенням здоров'я та віком.

Надзвичайно важливим актом після Женевських конвенцій є Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних ситуаціях і збройних конфліктах, яка була прийнята Резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї 14 грудня 1974 року [7]. В зазначеній резолюції наголошується на відповідальності держав за майбутнє молодого покоління і матерів, які відіграють важливу роль у суспільстві, сім'ї та особливо у вихованні дітей та необхідності забезпечення особливого захисту під час збройного конфлікту, як вразливої категорії цивільного населення.

З метою дотримання гарантованих ООН забезпечення особливого захисту жінкам і дівчатам під час збройних конфліктів був створений інститут під назвою Мандат Спеціального доповідача по питанню щодо насильства у відношенні жінок, який був створений 4 березня 1994 року Комісією з прав людини в її Резолюції 1994/45 [26, с. 5]. Установлення Мандату як першого незалежного механізму захисту прав жінок від насильства було важливим кроком в історії глобального жіночого руху за свої права. Крім визнання насильства щодо жінок як порушення прав людини зазначений Мандат забезпечував включення питання про насильство щодо жінок у правозахисну систему та механізми ООН.

У 1995 році після мобілізації понад 40 000 урядових делегатів, експертів та представників громадянського суспільства на Четвертій всесвітній конференції з питань жінок, були прийняті консенсусом Пекінська декларація та Платформа дій [27]. Ці документи є далекоглядним планом для розширення прав і можливостей жінок, вони також створили базу для аналізу становища жінок у всьому світі та оцінки зусиль держав на підтримку розширення прав і можливостей жінок.

Платформа дій є відповіддю на спільні зусилля жінок і дівчат у всьому світі, які боролися за досягнення гендерної рівності та прав жінок і є продовженням зобов'язань міжнародного співтовариства подолати громадянську, політичну, соціальну, економічну та культурну нерівність. Він залишається актуальним і сьогодні, підтверджуючи, що права жінок є правами людини і що рівність між жінками та чоловіками приносить користь усім [27]. Прогрес у виконанні Пекінської платформи дій переглядається Комісією зі статусу жінок (CSW) кожні п'ять років. На сьогоднішній день було проведено п'ять оглядів – у 2000, 2005, 2010, 2015 та 2020 роках – за результатами кожного перегляду був прийнятий підсумковий документ, у якому країни зобов'язуються продовжувати свої зусилля щодо досягнення глобальних зобов'язань щодо прав жінок і дівчат. У підсумковому документі також визначено пріоритетні дії на наступні п'ять років [28].

На Всесвітньому саміті ООН 2000 року були прийняті цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) – Декларація тисячоліття ООН [29]. Вона зобов'язала світових лідерів боротися з бідністю, голодом, хворобами, неписьменністю, погіршенням навколишнього середовища та дискримінацією жінок. ЦРТ встановлюють кілька рішучих послань на припинення насильства щодо жінок і дівчат у ситуаціях збройного конфлікту [22]. Як зазначається – насильство по відношенню до жінок

підриває зусилля щодо реалізації Цілі розвитку тисячоліття, які 189 глав держав і урядів зобов'язалися досягти до 2015 року [30]. Хоча припинення насильства щодо жінок є стратегічним пріоритетом для досягнення гендерної рівності та цілей в цілому, як ціль не була визначена в ЦРТ.

Наступним документом світового розвитку, є документ під назвою «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [31], він був прийнятий Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. Це нова всесвітня програма, яка демонструє величезний масштаб та амбітність, про що свідчить сімнадцять цілей у сфері сталого розвитку та 169 завдань і яка на перше місце поставила інтереси людини. Одним із пріоритетів якої є новий світ без страху та насильства де кожна дитина росте, не знаючи, що таке насильство та експлуатація. Де у п.8 визначено, що всі країни повинні намагатися досягти «Світу, у якому кожна жінка та дівчинка користується повним гендерним рівністю і в якому усунути всі юридичні, соціальні та економічні бар'єри на шляху розширення її прав та можливостей. Справедливий, рівноправний, толерантний, відкритий та вільний від соціальних бар'єрів світ, в якому задовольняються потреби найбільш вразливих груп» [31, с. 4]. Запобігання та зменшення насильства також є основою Цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 16 «Сприяти розвитку справедливих, мирних та інклюзивних суспільств». І хоча цілі і завдання, які країни визначили та прийняли є глобальними за своєю суттю та універсальними, але вони носять рекомендаційний характер, як і більшість міжнародних документів. Крім того цей документ як і попередній не включив в порядок денний боротьбу із насильством по відношенню до жінок і дівчат, а залишив старе формулювання «забезпечення гендерної рівності та розширення прав та можливостей усіх жінок та дівчат» (Ціль 5).

Висновки. Отже, міжнародна спільнота визнає важливість вирішення унікальних проблем, з якими стикаються жінки та дівчата в ситуаціях збройних конфліктів, і прагне сприяти їх захисту та розширенню прав і можливостей. Потреби жінок та дівчат як під час конфлікту, так і в постконфліктних контекстах є різноманітними, оскільки вони не утворюють однорідну групу. Якщо говорити про жінок то вони не є лише пасивними спостерігачами, жертвами або мішенями, а є активними учасниками конфлікту. Історично жінки виконували та продовжують виконувати роль комбатантів, частини організованого громадянського суспільства, захисників прав людини, учасників рухів опору та активних учасників як формальних, так і неформальних процесів розбудови миру та відновлення. Тому необхідні чіткі, зрозумілі та інклюзивні міжнародні стандарти для вирішення проблем такої вразливої групи населення як жінки і діти.

Список використаних джерел:

1. Universal Declaration of Human Rights 1948. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/ru/human-rights/universal-declaration/translations/russian>
2. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (2nd part) 1949. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-protection-civilian-persons-time-war>
3. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others 1949. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-suppression-traffic-persons-and-exploitation>
4. Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages 1962. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-consent-marriage-minimum-age-marriage-and>
5. International Covenant on Civil and Political Rights 1966. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
7. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict 1974. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-women-and-children-emergency-and-armed>
8. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II) 1977. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and-0>

9. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

10. Declaration on the Elimination of Violence against Women 1993. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>

11. Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women 1999. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms>

12. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

13. General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women 1986. United Nations. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>

14. General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/30 2013. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/30&Lang=en

15. General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19. CEDAW/C/GC/35. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2017. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/35&Lang=en

16. Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, 2002. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/401/68/PDF/N0240168.pdf?OpenElement>

17. World Conference of the International Women's Year Mexico City (19 June to 2 July 1975). United Nations. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/mexico.html>

18. International standards. Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences. United Nations, 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-violence-against-women/international-standards>

19. Landmark resolution on Women, Peace and Security (S/RES/1325). United Nations, 2000. URL: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wpsi/>

20. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). Council of Europe, 2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=210>

21. UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls: Chapter 6: The International and Regional Legal Framework. UNHCR, 2008. URL: <https://www.unhcr.org/47cfad542.html>

22. Запобігання та реагування на гендернозумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах Досвід та рекомендації жіночих громадських організацій. ОБСЄ в рамках проекту WIN, 2022. 54 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/7/532505.pdf>

23. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12.08.1949 р. № 995_153. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

24. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2020. International Humanitarian Law Databases International Committee of the Red Cross. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-8/commentary/2020#_Toc42432435

25. The protection of women and girls with disabilities in armed conflict: Adopting a gender-, age- and disability-inclusive approach to select IHL provisions. International Committee of the Red Cross, 2022. URL: https://international-review.icrc.org/articles/the-protection-of-women-and-girls-with-disabilities-in-armed-conflict-922#footnote47_03ggpti

26. Насилие в отношении женщин, его причины и последствия. Доклад Специального докладчика по вопросу о насилии в отношении женщин, его причинах и последствиях. Совет по правам человека. Сорок первая сессия 24 июня – 12 июля 2019 года. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/178/33/PDF/G1917833.pdf?OpenElement>

27. Beijing Declaration and Platform for Action. The Fourth World Conference on Women, 1995. URL: https://archive.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/u1281/bdpfa_e.pdf
28. Beijing Declaration and Platform for Action. ESCWA, 2022. URL: <https://archive.unescwa.org/our-work/beijing-declaration-and-platform-action#:~:text=The%20Beijing%20Declaration%20and%20Platform,in%20support%20of%20women's%20empowerment.>
29. News on Millennium Development Goals. United Nations, 2015. URL: <https://www.un.org/millenniumgoals/>
30. The Facts: Violence against Women & Millennium Development Goals. Unwomen, 2022. URL: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/EVAWkit_02_VAWandMDGs_en.pdf
31. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года A/RES/70/1. Организация Объединенных Наций, 2015. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>
32. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года A/RES/70/1. Организация Объединенных Наций, 2015. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>